

Dzieje biurokracji tom IV

Marek Przeniosło
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego)

Rada Główna Opiekuńcza w latach 1915-1918 - władze, struktura wewnętrzna, formy aktywności

Rada Główna Opiekuńcza (RGO) była jedną z trzech dużych organizacji samopomocy społecznej, jakie działały na terenie Królestwa Polskiego w latach I wojny światowej. Ich głównym celem było wszechstronne wspieranie ludności, która znalazła się w trudnej sytuacji życiowej (głównie materialnej). Wybuch wojny światowej spowodował znaczny wzrost liczby takich osób. Struktury pomocowe tworzone były w dużym stopniu wysiłkiem samego społeczeństwa. Pierwsza z organizacji – Centralny Komitet Obywatelski w Warszawie (CKO) – powstała we wrześniu 1914 r. Zakładane masowo, podległe CKO, komitety lokalne dzieliły się na komitety gminne i miejskie, nad nimi stały komitety powiatowe, które z kolei podlegały komitetom gubernialnym (w ich skład z urzędu wchodził gubernator). Komitety miasta Warszawy i Łodzi miały uprawnienia komitetów gubernialnych¹. Najszybszy rozwój obywatelskich struktur terenowych przypadał na pierwsze miesiące 1915 r. Sytuacja CKO zmieniła się po zajęciu terenu Królestwa przez wojska niemieckie i austriackie.

Komitety obywatelskie były tolerowane przez okupantów do końca lata 1915 r. W miejsce rozwiązanej we wrześniu CKO powstały nowe centralne instytucje samopomocowe, choć już oddzielne dla obu okupacji. W listopadzie 1915 r. w zarządzanym przez Austriaków Generalnym Gubernatorstwie Wojskowym (z siedzibą w Lublinie) utworzono Główny Komitet Ratunkowy (GKR)², a w styczniu 1916 r. (faktycznie stało się to już w grudniu 1915 r.) na terenie podległego Niemcom Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego – RGO³.

W strukturach terenowych CKO, GKR i RGO spotykamy reprezentantów różnych grup społeczeństwa, jednak główną rolę odgrywało ziemiaństwo i duchowieństwo katolickie. Jedną z form działalności komitetów lokalnych było uruchamianie przytułków, schronisk, ochron, tanich jadalni, herbaciarni, piekarni, punktów żywnościowych, sklepów i hurtowni. Poza tym na szeroką skalę prowadzono akcję roz-

---

¹ Komitet Obywatelski (KO) miasta Warszawy był w dużym stopniu organizacją samodzielną.

² W dniu 11 listopada zdecydowano o powstaniu CKO w Lublinie, po dwóch dniach zmieniono nazwę organizacji.

³ Początkowo planowano, że organizacja będzie nosiła nazwę: Krajowa Rada Opiekuńcza.

dawnictwa żywności, odzieży i skromnych zapomóg. Starano się także organizować opiekę lekarską i likwidować zagrożenie epidemiami. Szczególną pomoc kierowano w stronę uchodźców z terenów objętych działaniami wojennymi. W wielu wypadkach konieczne było w ich przypadku wsparcie bardzo wszechstronne, gdyż często nie posiadali oni żadnych środków do życia.

Organizacje samopomocowe środki konieczne do funkcjonowania czerpały z różnych źródeł. CKO duże fundusze na działalność otrzymywał od instytucji oraz towarzystw rosyjskich (m.in. z Funduszu Wielkiej Księżnej Tatiany) i zagranicznych, także od rządu rosyjskiego. Posiadał również znaczne kwoty uzyskane od darczyńców prywatnych. W przypadku GKR duże sumy pochodziły z Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce (tzw. Komitetu Wevejskiego) i Książęco-Biskupiego Komitetu w Krakowie. Budżety komitetów poważnie wzmocniały też datki przekazywane przez władze okupacyjne (szczególnie w późniejszym okresie, gdy środki pochodzące z dwóch pierwszych źródeł zaczęły maleć). RGO już w momencie rozpoczęcia działalności posiadała spore kwoty, które odziedziczyła po rozwiązaniu CKO. Poważnym wzmocnieniem budżetów rad były środki pozyskane od Poznańskiego Komitetu Niesienia Pomocy Królestwu Polskiemu⁴, także od Komitetu Wevejskiego. Mimo posiadania dość znaczących funduszy, organizacje samopomocowe były w stanie finansować akcje wsparcia potrzebujących na bardzo skromnym poziomie. Sytuacja pod tym względem wyraźnie pogorszyła się w ostatnim roku wojny. Poprawie sytuacji miało sprzyjać przeprowadzanie różnego rodzaju akcji dochodowych.

Struktura, która jest przedmiotem rozważań – Rada Główna Opiekuńcza w Warszawie, powołana została do życia 1 stycznia 1916 r., już jednak 12 grudnia 1915 r. władze niemieckie zatwierdziły „Ustawę Rad Opiekuńczych dla ulżenia nędzy w Polsce w obrębie General-Gubernatorstwa Warszawskiego”. Zgodnie z „Ustawą”⁵ zadaniem rad było: „1) Współdziałanie w odbudowie zniszczonych warsztatów pracy i gospodarstw, jak również w dostarczaniu niezbędnych dla tych celów produktów i materiałów, szczególnie zaś zboża na zasiew oraz inwentarza rolnego; 2) Współdziałanie w zaopatrywaniu ludności w artykuły pierwszej potrzeby i środki żywnościowe, pośredniczenie w tym względzie pomiędzy władzą i ludnością, a także organizowanie instytucji zwalczających lichwę żywnościową; 3) Popieranie i zakładanie przytułków dla nieuleczalnych, domów dla kalek i ślepych oraz pomoc organom rządowym w opiece sanitarnej; 4) Popieranie i zakładanie domów dla niemowląt, żłobków i ochron dla dzieci; 5) Rozdawnictwo odzieży, obuwia i jałmużny; 6) Pozyskiwanie potrzebnych radom środków pieniężnych” (pełny tekst zob. aneks nr 1)⁶. W rzeczywistości RGO i jej struktury terenowe prowadziły znacznie szerszą działalność niż przewidziana w przywołanym dokumencie.

---

⁴ Komitet Poznański jeszcze przed powstaniem RGO zaczął tworzyć na terenach Królestwa Polskiego okupowanych przez Niemców własne filie. Zgodnie z porozumieniem RGO z delegatami Komitetu z 2 III 1916 r. miały one być przekształcone w lokalne rady opiekuńcze (lub zostać przez nie przejęte). Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Rada Główna Opiekuńcza (dalej: RGO), sygn. 40, k. 5, 8.

⁵ W wersji zatwierdzonej przez władze niemieckie dokument nosi nazwę „Zasady działalności Rad Opiekuńczych dla ulżenia nędzy w Polsce w obrębie General-Gubernatorstwa Warszawskiego”.

⁶ AAN, RGO, sygn. 5, k. 25-26.

Na czele Zarządu nowoutworzonej RGO stanął Adam Ronikier⁷. Poza nim w jego skład wchodził wówczas: książe Stanisław Lubomirski, Stanisław Staniszewski, Feliks Wojewódzki i Antoni Olszewski. Prezesem liczącej 15 osób Rady Nadzorczej został Stanisław Dzierzbicki⁸. Poza nim do Rady weszli także m.in. Zygmunt Chrzanowski, Antoni Marylski-Łuszczewski, Wojciech Rostworowski, Antoni Wieniawski i Andrzej Wierzbicki (pełny skład zob. aneks nr 2). W połowie 1916 r. w ramach RGO funkcjonowało osiem wydziałów: Ogólny, Prowincjonalny (jego przewodniczącym był wówczas Stanisław Staniszewski), Finansowy (Stanisław Lubomirski), Gospodarczy (Zygmunt Chrzanowski), Dobroczynności (Stanisław Staniszewski), Opieki nad dziećmi i młodzieżą (Adam Ronikier), Budowlany (Stanisław Dzierzbicki) i Rejestracji strat wojennych (Kazimierz Olszowski)⁹.

Organizując pracę wydziałów, do realizacji bardziej konkretnych zadań powoływano sekcje¹⁰. W ramach Wydziału Ogólnego działały sekcje sprawozdawczo-statystyczna i prasowa (także Archiwum Ogólne i Archiwum Dokumentów Ważnych). W Wydziale Prowincjonalnym zdecydowano się na powołanie sekcji: organizacyjnej, instruktorów, pomocy dla dzieci i sprawozdawczej. W rozbudowanym Wydziale Dobroczynności funkcjonowały sekcje: schronisk, zapomóg i pożyczek, rozdawnictwa, instytucji subwencionowanych, podziału funduszy ze specjalnym przeznaczeniem oraz pomocy dla inteligencji. RGO powoływała też różnego rodzaju specjalistyczne komisje. Wśród nich można wymienić: Komisję Kwesty Ogólno-Krajowej „Ratujmy Dzieci”, Komisję w sprawie robotników polskich w Niemczech, Komisję pośrednictwa pracy, Komisję korespondencji z Ameryki¹¹.

Centrali RGO podlegały rady opiekuńcze powiatowe i rady opiekuńcze miejscowe (gminne i miejskie)¹². Do zakończenia wojny udało się założyć 626 rad miejscowych¹³. Największe kłopoty z tworzeniem struktur lokalnych wystąpiły w powiatach wschodnich okupacji niemieckiej, czego jedną z przyczyn był znaczny odpływ inteligencji do Rosji jeszcze w pierwszym roku wojny. Na obszarze działalności RGO

---

⁷ Adam Ronikier (1881-1952), działacz społeczny, architekt, w latach I wojny światowej zwolennik orientacji niemieckiej. Funkcję prezesa Rady pełnił w latach 1916-1917. Po wybuchu II wojny światowej zaangażował się w prace „nowej” RGO (był jej prezesem w latach 1940-1943).

⁸ Stanisław Dzierzbicki (1854-1919), działacz społeczny i gospodarczy, ziemianin, od 1915 członek Ligi Państwowości Polskiej, wszedł w skład Tymczasowej Rady Stanu i Rady Stanu. (zob. jego autorstwa *Pamiętnik z lat wojny 1915-1918*, Warszawa 1983).

⁹ „Okólnik Rady Głównej Opiekuńczej” nr 1 z 20 VII 1916, s. 6-8; nr 3 z 24 VIII 1916, s. 36.

¹⁰ Ich liczba (podobnie jak i samych wydziałów), była płynna i zależała od aktualnych potrzeb.

¹¹ AAN, RGO, Informacje zaczerpnięte z dużej liczby sygnatur; *Czem jest Rada Główna Opiekuńcza. Historia, zadania i zamiary RGO*, Warszawa 1919, s. 8.

¹² Powiaty koniński i słpecki tworzyły wspólny okręg. Rady opiekuńcze na tym terenie (przynajmniej w 1916 r.) miały nieco inną strukturę. Podzielone były według okręgów sądowych; dopiero ciałom na tym szczeblu podlegały subkomitety w gminach i miasteczkach, które odpowiadały radom miejscowym. W powiecie tureckim również przyjęto podział na okręgi sądowe, ale już na tym szczeblu miały one charakter rad miejscowych. Początkowo w powiecie sieradzkim rady miejscowe tworzone nie na szczeblu gmin, ale parafii. Taką strukturę preferowało licznie biorące udział w pracach rad duchowieństwo. Od lata 1916 r. rady parafialne zaczęto przekształcać w rady gminne. AAN, RGO, sygn. 336, k. 47-48, 82, 105; Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: AP Kraków), Archiwum Naczelnego Komitetu Narodowego (dalej: NKN), mf. 100.278, k. 48.

¹³ Na obszarze, na którym działała organizacja istniało 680 gmin i leżały 124 miasta.

powstało 40 rad powiatowych i 3 rady okręgowe (te drugie funkcjonowały na terenie większym niż jeden powiat)¹⁴. O ile struktury powiatowe starały się prowadzić przynajmniej skromną działalność, z radami gminnymi nieraz było inaczej¹⁵. Obok bardzo prężnych zdarzały się i takie, które istniały w zasadzie tylko na papierze i nie wykazywały faktycznie żadnej aktywności. Tak było z dużą częścią rad gminnych na ziemi kaliskiej¹⁶. W niektórych rejonach rady działające dość aktywnie w 1916 i 1917 r., osłabiły swą działalność w 1918 r. W powiecie kolskim w drugiej połowie 1918 r. w miarę normalnie działała tylko jedna rada miejscowa (rada miasta Koła), a cztery „wegetowały”, wobec 11 rad, które działały w 1916 r.¹⁷

RGO była strukturą dobrze zorganizowaną. Poza liczną rzeszą osób, które działały w jej szeregach społecznie¹⁸, w organizacji znalazła zatrudnienie spora grupa urzędników (regulaminy określające zakres ich praw i obowiązków zob. aneksy nr 5 i 7). Dotyczyło to przede wszystkim struktur centralnych. W przypadku organizacji powiatowych odpłatnie pracowała zwykle tylko jedna osoba (wykonująca obowiązki sekretarza). Dodatkowo RGO i jej struktury terenowe zatrudniały sporą liczbę pracowników w podległych im różnego rodzaju placówkach pomocowych, np. w przytułkach, ochronkach, jadłodajniach, tanich sklepach.

Bezpośrednio po powstaniu, kierownictwo RGO starało się precyzyjnie uregulować zasady na jakich ma funkcjonować organizacja. Oczywiście podejmowane ustalenia musiały się mieścić w ramach zatwierdzonej przez Niemców „Ustawy Rad Opiekuńczych”. Już w grudniu 1915 r. przyjęto regulamin rad opiekuńczych powiatowych, w styczniu 1916 r. rad opiekuńczych miejscowych – miejskich i gminnych (zob. aneks nr 3 i 4). Konfrontacja zapisów regulaminowych z codzienną pracą powodowała weryfikację tych pierwszych. W miejsce dokumentów przygotowywanych w początkowym okresie działania RGO, uchwalano nowe. Tak było chociażby z regulaminem rad powiatowych, którego nową wersję przyjęto w grudniu 1916 r.¹⁹ Obok „Ustawy Rad Opiekuńczych” do najważniejszych uregulowań, w których określone zostały podstawowe zasady funkcjonowania RGO, należał Regulamin Rady Głównej Opiekuńczej (jego tekst zob. aneks nr 6)²⁰.

RGO była zwolennikiem angażowania w prace swych struktur możliwie szerokiej reprezentacji społeczeństwa. Już w początkach działalności rozesłała ona do lokal-

---

¹⁴ *Polska w czasie wielkiej wojny (1914-1918)*, pod red. M. Handelsmana, t. 2, *Historia społeczna*, Warszawa 1932, s. 121-122.

¹⁵ Nie zawsze aktywność przejawiały także rady działające w miastach. W sprawozdaniu Powiatowej Rady Opiekuńczej w Wieluniu z 1918 r. czytamy: „Rada Opiekuńcza miejscowa w Wieluniu była właściwie założona w 1918 r., gdyż utworzona uprzednio w 1916 r. pod prezydencją burmistrza, niemieckiego oficera, wcale czynną nie była”. AAN, RGO, sygn. 612, k. 70.

¹⁶ AP Kraków, NKN, mf. 100.278, k. 61.

¹⁷ AAN, RGO, sygn. 607, k. 60.

¹⁸ Wynagrodzenie otrzymywały osoby, które wchodziły w skład zarządu Rady, także kierownicy wydziałów.

¹⁹ Jego tekst zob. AAN, RGO, sygn. 322, k. 401-403.

²⁰ Brak informacji, kiedy dokładnie dokument został przygotowany, prawdopodobnie stało się to w początkowym okresie działalności Rady. Nie wiadomo, czy „Regulamin” przekazano do zatwierdzenia władzom niemieckim (faktycznie miał on charakter statutu), czy też traktowano go jako uregulowanie o charakterze wewnętrznym.

nych rad opiekuńczych i osób zajmujących się ich organizacją specjalną odezwę – apel, w której przypominała o konieczności współpracy osób z różnych środowisk. Czytamy w niej m.in.: „Rada Główna usilnie zaleca W[ielmożnym] Panom, zwrócenie baczonej uwagi na pożądany ze wszech miar współdział wszystkich stanów a zwłaszcza stanu włościańskiego w pracach rad powiatowych i gminnych. Obecność włościan w radach z jednej strony spopularyzuje dążenia naszej organizacji, z drugiej zaś – czyniąc ją dostępną i jawną dla szerokich mas ludowych, podniesie wzajemne zaufanie, podtrzymane długoletnią pracą dawnej administracji”²¹. Poszerzenie składów rad o włościan, również o „młode elementy spośród inteligencji”, postulował wizytujący rady w 1916 r. z ramienia RGO Klemens Konarski²².

Z zestawienia sporządzonego w 1919 r. przez Zarząd RGO wynika, że za pośrednictwem rad opiekuńczych powiatowych, miejskich i gminnych do listopada 1918 r. prowadzonych było w terenie w sumie 1430 różnego rodzaju instytucji, które służyć miały pomocą dzieciom. Organizowanymi przez nie akcjami objętych było ponad 125 000 osób. Wśród wspomnianych instytucji najwięcej, bo 1225, było ochron (tzw. przychodnich), kolejne miejsce zajmowały ochrony z internatami (128). Wśród innych placówek wymienić można chociażby 8 przychodni dla zdrowych i 6 przychodni dla chorych dzieci oraz 3 szpitale dziecięce. W grupie instytucji, których pomoc skierowana była dla dorosłych w zestawieniu wymieniono 173 jadłodajnie, 39 herbaciarni (z obu rodzaju placówek z pewnością korzystały również dzieci), 45 schronisk dla dorosłych²³.

RGO była organizatorem różnego rodzaju akcji, których celem było udzielanie pomocy potrzebującym. Wśród bardziej popularnych form działalności rad opiekuńczych znajdowała się np. organizacja akcji czasowego przyjmowania na wsi biednych dzieci z miasta. Trafiały one zarówno do majątków ziemskich, jak i gospodarstw chłopskich. Poza RGO w przedsięwzięciu uczestniczyły i inne organizacje społeczne oraz osoby prywatne (akcję prowadzono także w okupacji austro-węgierskiej). W 1917 r. wysyłanie dzieci na wieś rozpoczęto 20 kwietnia przekazując ciechanowskiej radzie opiekuńczej grupę 150 dzieci, które z kolei przejmowane miały być przez chętne rodziny z tego terenu. Jeszcze w kwietniu do innych regionów wysłano dalszych 320 dzieci. Do maja 1917 r. RGO otrzymała za pośrednictwem rad powiatowych deklaracje o chęci przyjęcia prawie 900 dzieci²⁴. Przybyłym zapewniano z reguły dość dobre warunki pobytu nad czym czuwały m.in. rady lokalne. Niezależnie od akcji o takim charakterze, na niektórych terenach organizowano ochronki i przytulki przeznaczone dla dzieci z dużych miast, szczególnie z Warszawy i Łodzi, w których mogłyby one przebywać przez dłuższy czas, a nie tylko w okresie letnim. Już w lutym 1916 r. placówkę o takim charakterze uruchomiła m.in. Powiatowa Rada Opiekuńcza w Wieluniu²⁵. Na niektórych obszarach próbowano prowadzić akcję pomocy i zapraszania na

²¹ „Gazeta Rolnicza” nr 13/14 z 7 IV 1916, s. 108-109.

²² AAN, RGO, sygn. 333, k. 82.

²³ *Czem jest Rada Główna Opiekuńcza*, s. 11-12.

²⁴ „Gazeta Rolnicza” nr 21 z 25 V 1917, s. 345-346.

²⁵ AAN, RGO, sygn. 612, k. 2.

wieś nie tylko dzieci, ale nieraz także całych rodzin²⁶. Tę formę najczęściej spotykamy w regionie łódzkim. Udzielanie pomocy wędrującym po okolicy w poszukiwaniu pożywienia i pracy rodzinom łódzkim odbywało się jednak najczęściej w sposób zupełnie spontaniczny.

Jedną z większych akcji zorganizowanych przez RGO była kwesta prowadzona pod hasłem „Ratujcie Dzieci”. Po raz pierwszy urządzono ją w połowie 1916 r. Była ona kontynuowana w kolejnych dwóch latach. W 1916 r. kwesta przyniosła dochód prawie 540000 rubli (np. w powiecie kutnowskim zebrano prawie 9700 rubli, makowskim - 5350, wieluńskim - ponad 10000)²⁷. Większość środków uzyskano na terenach wiejskich. Z zebranej kwoty RGO zatrzymała 277000 rubli, pozostałą część rozdzielono wśród rad lokalnych²⁸. Akcja na terenie działalności RGO objęła prawie wszystkie powiaty, jednak w niektórych z nich miała charakter jedynie symboliczny. Zachowała się spora liczba relacji o postawie wobec kwesty mieszkańców wsi. Jej organizatorzy oceniali, że w 13 powiatach (lub okręgach, które grupowały więcej niż jeden powiat) zbiórka pieniędzy spotkała się wśród włościanstwa z przyjęciem przychylnym choć dość wstrzemięźliwym, w ośmiu z przyjęciem wprost wrogim²⁹. Podkreślano jednocześnie, że w przypadku postaw niechętnych decydującym czynnikiem nie była bieda lub zniszczenia wojenne, ale nieufność wobec narodowego (niepodległościowego) charakteru, jaki nadano kweście³⁰. Duże kłopoty z tego powodu organizatorzy mieli nie tylko z potencjalnymi darczyńcami, ale także z osobami, które wyrażały chęć zajęcia się bezpośrednim zbieraniem ofiar. Kwestarze, którymi na tere-

²⁶ Propozycje organizowania takich przedsięwzięć na szerszą skalę, spotykały się z pewnymi oporami nawet w samych radach. W czerwcu 1916 r. na zebraniu rady okręgowej w Koninie, w którym uczestniczyło 40 osób, poruszono m.in. sprawę rozlokowania w regionie na okres letni 50 rodzin z Łodzi. Jak czytamy w relacji Władysława Trószczyńskiego, wizytującego ten teren z ramienia RGO, „wszyscy przemawiający byli przeciwnikami projektu, wskazując na nieudolność robotników fabrycznych na roli i obawiając się zaszczepienia pojęć socjalnych wśród włościan, wreszcie wskazywano na demoralizację, jaką robotnik łódzki gotów jest wnieść do otoczenia”. Krytycznie odniesiono się także do pomysłu zorganizowania kolonii dla młodzieży szkolnej. Głównym argumentem były dotychczasowe doświadczenia z dziećmi łódzkimi, które „z zapalem przyjęto, ubrano i żywiono, a które w ostatnich czasach matki odbierają. Powodem ma być, że w Łodzi, każdej matce płacą na dziecko 20 kopiejek dziennie, co się lepiej opłaci!”. Tamże, sygn. 336, k. 46, 48.

²⁷ Fundusze zebrane na terenie Warszawy zdecydowano się przekazać utworzonej w sierpniu 1916 r. Komisji Ratowania Dzieci. Stała się ona instytucją, której celem była wszechstronna opieka nad dziećmi w Warszawie. Szerzej na temat jej działalności zob. *Pamiętnik Komisji Ratowania Dzieci - Warszawa 1916-1921*, Warszawa 1921.

²⁸ *Polska w czasie wielkiej wojny*, s. 132; „Okólnik Rady Głównej Opiekuńczej” nr 13 z 31 V 1917, s. 152-153.

²⁹ Na niektórych terenach włościanie nieprzychylnie odnosili się także do innych zbiórek, które firmowały rady opiekuńcze. Nieraz celowo zatajano informację o organizatorach kwest. W sprawozdaniu delegata RGO, który w październiku 1916 r. odwiedził powiat sierpecki czytamy: „Na zasadzie otrzymanej już zgody biskupa postanowiono aby proboszczowie raz na kwartał zbierali na tacę »na biednych« i wnosili te pieniądze do odpowiednich kas rad gminnych. Forma zbierania »na biednych«, a nie na rady opiekuńcze była specjalnie akcentowana, gdyż członkowie rad, a szczególnie księża, byli zdania, że składka na rady opiekuńcze będzie mniej owocna, a to na skutek nie tylko małej popularności kwesty ogólnokrajowej i zatargów jakie na tym tle powstały. W związku z tym jeden z księży wyjaśnił, że w jego gminie rada opiekuńcza jest do pewnego stopnia zakonspirowana, gdyż prawie nikt nie chciał przyjąć mandatu do zarządu, a ci co go przyjęli, postawili za warunek zachowania tego w tajemnicy z obawy utraty zaufania wśród ogółu gminniaków”. AAN, RGO, sygn. 428, k. 22.

³⁰ *Polska w czasie wielkiej wojny*, s. 151.

nach wiejskich często była młodzież chłopska, nieraz odmawiali przyjęcia specjalnie przygotowanych dla nich znaczków z wizerunkiem orła. Na taką a nie inną postawę niektórych włościan wpływała ich jeszcze stosunkowo niska świadomość narodowa³¹. Część mieszkańców wsi w ogóle powątpiewała w to, czy zbierane środki rzeczywiście zostaną wykorzystane na potrzeby biednych dzieci³². Według relacji osób zajmujących się organizowaniem kwesty w terenie, autorami tego typu informacji często byli zebrańcy i włóczędzy, którzy obawiali się, że ludność składająca ofiary będzie dla nich mniej hojna. Zbiórka ofiar w poszczególnych miejscowościach okupacji niemieckiej w 1916 r. najczęściej poprzedzona była specjalną prelekcją, podczas której m.in. informowano o celach akcji. Prelegentami zwykle byli mieszkający na danym terenie księża, ziemianie i nauczyciele. Zdarzało się, że do roli tej angażowano także pojedyncze osoby ze środowiska chłopskiego³³. Na terenach wiejskich na ogół o wygłoszenie prelekcji prosiło księdza, licząc się z jego lepszym odbiorem, niż gdyby roli tej podjął się ziemianin. Ogółem w kwiecie w 1916 r. uczestniczyło 1292 prelegentów i 16590 kwestarzy. Odczyty wygłoszone w sumie w 940 miejscowościach³⁴. Podobnie jak w 1916 r., kwesta „Ratujcie Dzieci” w okupacji niemieckiej przyniosła dość dobre rezultaty także w kolejnym roku. Wiadomo, że w powiecie sokołowskim zebrano wówczas w sumie ponad 22100 marek, mławskim – prawie 17100, szczucińskim – prawie 14000, a skierniewickim – prawie 7500³⁵. Kwestę „Ratujcie Dzieci” prowadził również na terenie okupacji austro-węgierskiej GKR.

Pewnym problemem dla rad było wyszukiwanie osób, które najbardziej potrzebowały pomocy. Dużymi umiejętnościami i wyczuciem musieli się tu wykazywać szczególnie członkowie struktur gminnych i miejskich, gdyż to oni uczestniczyli w bezpośrednim typowaniu i przekazywaniu środków poszczególnym osobom. Trudno ocenić skalę tego zjawiska, ale zdarzały się przypadki, że pomoc trafiała w ręce tych, którym się ona nie należała, lub przynajmniej nie należała w pierwszej kolejności. Jednocześnie nieraz z pomocą nie potrafiono dotrzeć do znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji. Poza tym pamiętać trzeba, że na niektórych terenach rady (chodzi głównie o rady gminne) w ogóle nie powstały, nieraz powstały, ale praktycznie nie prowadziły żadnej działalności zewnętrznej. Z drugiej strony wiele było takich struktur, które jak na możliwości wynikające z toczącej się wojny, prowadziły działalność

³¹ Szerzej zob.: M. Przeniosło, *Stosunek chłopów Królestwa Polskiego do wojsk i władz rosyjskich, niemieckich i austriackich w latach 1914-1918*, „Dzieje Najnowsze” 1998, nr 4, s. 43-61.

³² W Malusach Wielkich leżących w okolicy Częstochowy, gdzie zorganizowano zbiórkę w ramach akcji „Ratujcie Dzieci” oraz urządzono amatorskie przedstawienie, dochód z którego przeznaczony miał być na utworzenie wiejskiej biblioteki, pojawiła się plotka, „że wszystkie pieniądze, które zbierają niby na dzieci i na księżnicę, to wszystko ma być na nowego króla, który zaraz pańszczyznę zaprowadzi”. Grupa 40 gospodarzy na czele z sołtysem próbowała odebrać zebrane pieniądze. Konflikty udało się ostatecznie ukinąć dzięki postawie miejscowego nauczyciela. „Gazeta Świąteczna” nr 1854 z 13 VIII 1916, s. 2.

³³ Funkcję prelegentów włościanie pełnili także podczas prowadzenia kwesty w 1917 r. W powiecie mławskim zadanie takie powierzono wówczas trzem chłopom (poza nimi na tym terenie prelegentami byli czterej księża, ośmiu nauczycieli, jeden ziemianin i jeden instruktor kółek rolniczych). AAN, Gabinet Cywilny Rady Regencyjnej (GCRR), mf. B-4905, k. 36.

³⁴ AAN, RGO, sygn. 612, k. 66-69; „Gazeta Świąteczna” nr 1855 z 20 VIII 1916; „Okólnik Rady Głównej Opiekuńczej” nr 13 z 31 V 1917, s. 152-153.

³⁵ AAN, GCRR, mf. B-4905, k. 2-3, 7-8, 23, 36.

bardzo prężną.

Mimo zabiegów czynionych przez RGO i jej struktury terenowe, także niezależne od nich inicjatywy podejmowane przez inne organizacje i pojedyncze osoby, w okupacji niemieckiej (podobnie jak w austro-węgierskiej) tylko częściowo udało się rozwiązać problemy najbardziej potrzebujących. W niektórych rejonach przyczyną mimo wszystko słabych efektów działań rad często nie była zła organizacja pracy czy brak aktywności i poświęcenia ze strony zaangażowanych w ich strukturach przedstawicieli społeczeństwa. Czynnikiem ten był oczywiście bardzo istotny, ale w wielu wypadkach decydujące były małe możliwości finansowe i trudności w zdobyciu zaopatrzenia. Zniszczenia z pierwszego roku wojny, rabunkowa polityka zaborcy a potem okupantów, praktycznie uniemożliwiały zaspokajanie potrzeb społeczeństwa nawet na bardzo skromnym poziomie. Środki zdobywane przez organizacje ratownicze wystarczały zaledwie na niewielką pomoc i to tylko dla części osób, które znalazły się w trudnej sytuacji. W istniejących warunkach bardzo trudne było także prowadzenie w miarę normalnej polityki aprowizacyjnej na danym terenie.

RGO istniała do 1921 r. (sam proces jej likwidacji trwał do 1 lutego 1922 r.). Po odzyskaniu niepodległości poszerzył się teren, na którym działała (o byłą okupację austro-węgierską – a więc obszar, na którym wcześniej funkcjonowała GKR, o ziemie wschodnie i Galicję), zakres czynności podejmowanych przez rady został jednak ograniczony. Częściowo nastąpiło to już wcześniej, gdyż niektóre kompetencje RGO przejmowały struktury rządowe podległe Radzie Regencyjnej.

ANEKSY

Aneks 1. „Zasady działalności” RGO i rad opiekuńczych terenowych zatwierdzone przez władze niemieckie 19 XII 1915 r.

I. Zasady ogólne

Rady są organizacjami samopomocy społecznej, mającymi na celu niesienie pomocy poszkodowanej przez wojnę ludności, bez różnicy wyznania. Dążą one do przywrócenia normalnego biegu życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego. Dla osiągnięcia tego celu zakres działalności Rad Opiekuńczych jest następujący – za wyłączeniem wszelkiej działalności politycznej:

1. Współdziałanie w odbudowie zniszczonych warsztatów pracy i gospodarstw, jak również w dostarczaniu niezbędnych dla tych celów produktów i materiałów, szczególnie zaś zboża na zasiew oraz inwentarza rolnego;
2. Współdziałanie w zaopatrywaniu ludności w artykuły pierwszej potrzeby i środki żywnościowe, pośredniczenie w tym względzie pomiędzy władzami i ludnością, a także organizowanie instytucji zwalczających lichwę żywnościową;
3. Popieranie i zakładanie przytułków dla nieuleczalnych, domów dla kalek i ślepych oraz pomoc organom rządowym w opiece sanitarnej;
4. Popieranie i zakładanie domów dla niemowląt, żłobków i ochron dla dzieci;
5. Rozdawnictwo odzieży, obuwia i jałmużny;
6. Pozyskanie potrzebnych Radom środków pieniężnych.

Przy wykonywaniu akcji ratunkowej w granicach powyższego programu, Rady Opiekuńcze będą wspierane w miarę sił przez władze; szczególnie zaś władze ze swej strony będą czyniły wszelkie możliwe ułatwienia członkom Rad co do przejazdów w sprawach akcji ratunkowej.

II. Środki

Środki pieniężne do wypełnienia wyżej wyszczególnionych zadań pochodzą:

1. Ze składek wpływających z kraju i z zagranicy;
2. Z funduszy, które mogą być dane przez władze do rozporządzenia na cele specjalne.

III. Organizacja

Punkt ciężkości akcji ratunkowej leży w okręgach administracyjnych i w zorganizowanych, dla poszczególnych okręgów, Radach Powiatowych Opiekuńczych.

1. Rady Powiatowe Opiekuńcze

mają za zadanie zadość czynić potrzebom ludności danego okręgu, przy współdziałaniu Rad Miejscowych, nad działalnością których czuwają. Tam, gdzie w okręgach (administracyjnych) już istnieją odpowiednie organizacje, to zastępują one Rady Powiatowe, o ile przyjmą niniejszą ustawę, w przeciwnym zaś razie tworzą się nowe Rady, z 10-15 osób, powołanych przez Radę Główną Opiekuńczą (patrz § 3) i zatwierdzonych przez naczelnika Okręgu. Członkowie Rady wybierają ze swego grona Zarząd z pięciu osób, pomiędzy nimi przewodniczącego, zastępcę przewodniczącego i skarbnika. Z wszystkich posiedzeń zestawia się protokoły, które zawierać winny zapadłe postanowienia. Naczelnikowi Okręgu przysługuje prawo brania osobiście, lub przez osobę upoważnioną, udziału we wszystkich posiedzeniach Rady i kontrolowania każdego czasu aktów i ksiąg. Może on zakładać veto przeciwko wykonaniu którejkolwiek uchwały. Do naczelnika Okręgu w szczególności należy decydowanie, czy istniejące już organizacje mogą zastępować Rady Powiatowe Opiekuńcze. W razie potrzeby Rady Powiatowe Opiekuńcze, po porozumieniu się z naczelnikami Okręgów, tworzą do pomocy sobie:

2. Rady Miejscowe Opiekuńcze (gminne i miejskie).

Zasadniczą cechą Rad Miejscowych jest to, że są one organami jedynie wykonawczymi. Poza tym stosują się do nich powyższe postanowienia odpowiednio do swojej treści. Aby uniknąć niepożądanego rozproszenia sił i nie rozrzucać przeznaczonych na cele dobroczynne środków, należy dążyć aby istniejące w poszczególnych Okręgach lub ich częściach Podwydziały Poznańskiego Komitetu Pomocy zlać w jedno z obecną organizacją. Aby skoordynować działalność poszczególnych

Rad Powiatowych Opiekuńczych i stworzyć punkt zborny dla środków pieniężnych zebranych poza Polską, tworzy się:

3. Rada Główna Opiekuńcza dla ulżenia nędzy w Polsce z siedzibą w Warszawie.

Rada Główna Opiekuńcza składa się z 5-ciu osób, posiadających prawo kooptacji, ma ona za zadanie utrzymywać stały kontakt z władzami, gromadzić środki pieniężne i dzielić je między poszczególne Rady Powiatowe Opiekuńcze, czuwać nad działalnością tych ostatnich, jak również obejmować kierownictwo w sprawach wymagających jednolitości akcji, lub których załatwienie przekracza siły poszczególnych Rad Powiatowych Opiekuńczych. Członkowie Rady Głównej Opiekuńczej wybierają spośród swego grona prezesa i wiceprezesa. Prezes wyznacza czynności. Wszystkich członków zatwierdza Naczelnik Zarządu przy General-Gubernatorstwie. Z wszystkich posiedzeń Rady Głównej Opiekuńczej zestawia się protokoły, które zawierać winny zapadłe postanowienia. Rada Główna Opiekuńcza do sprawowania czynności nadzorczych, może upoważnić pewną liczbę osób, zatwierdzenie których zależy również od Naczelnika Zarządu. Prócz tego całkowita działalność Rady Głównej Opiekuńczej podlega nadzorowi Naczelnika Zarządu lub osoby przezeń upoważnionej (Kurator), któremu przysługuje prawo brania udziału we wszystkich posiedzeniach Rady, wglądania i sprawdzania w każdej chwili aktów i ksiąg oraz zakładania veto przeciwko wykonaniu którejkolwiek uchwały.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 5, k. 25-26.

Aneks 2. Zarząd i Rada Nadzorcza RGO zatwierdzone przez władze niemieckie 19 XII 1915 r.

- Zarząd

1. Adam hr. Ronikier – prezes, obywatel ziemski, Warszawa
2. Stanisław ks. Lubomirski – prezes Koła Przemysłowców, członek Koła Gieldowego, Warszawa
3. Stanisław Staniszewski – adwokat przysięgły, prezes Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Suwałkach, Warszawa
4. Feliks Wojewódzki – dyrektor Syndykatu Ziemniaczanego, Warszawa
5. Antoni Olszewski – inżynier, Warszawa

- Rada Nadzorcza

1. Stanisław Dzierzbicki – prezes, radca Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, Warszawa
2. Zygmunt Chrzanowski – obywatel ziemski, dyrektor Warszawskiego Syndykatu Rolniczego, Warszawa
3. Zygmunt Chmielewski – kierownik kółek rolniczych przy Centralnego Towarzystwa Rolniczego
4. Stanisław Czekanowski – obywatel ziemski, Koźmin, okręg grójecki
5. Ludwik Górski – przemysłowiec, Warszawa
6. ks. Zygmunt Chełmicki – prałat, Warszawa
7. Jan Heurich – prezes Koła Architektów
8. Marian Kiniorski – obywatel ziemski, Suchodębie, okręg kutnowski
9. Antoni Marylski-Łuszczewski – obywatel ziemski, Pęcice, okręg warszawski
10. Wojciech hr. Rostworowski – obywatel ziemski, Warszawa
11. Stanisław Skarbiński – inżynier, prezes Koła Przemysłowców Okręgu Będzińskiego, Grodziec, okręg będziński
12. Józef Troetzer – inżynier i przemysłowiec, Warszawa
13. Antoni Wieniawski – prezes CTR, Warszawa

Rada Główna Opiekuńcza w latach 1915-1918

14. Andrzej Wierzbicki – inżynier i przemyslowiec, dyrektor Koła Przemyslowców KP, Warszawa

15. Józef Kowalski – profesor, Warszawa

Źródło: AAN, RGO, sygn. 1, k. 60-61.

Aneks 3. Regulamin Rad Powiatowych Opiekuńczych z grudnia 1915 r.

1. Rada Główna Opiekuńcza wykonuje całokształt zadań, ustanowionych w statucie, dla sprawnego zaś wprowadzenia w życie tych zadań i wykonywania ich, tworzy w kraju pomocnicze organizacje Rad Opiekuńczych a mianowicie: Rady Powiatowe i Miejskowe, dla których Rada Główna pozostawać będzie najwyższą instancją obywatelską.

2. We wszystkich dzisiejszych okręgach administracyjnych (powiatach), gdzie zajdzie ku temu potrzeba, Rada Główna Opiekuńcza będzie powoływała do współpracy obywateli miejscowych i, po przeprowadzeniu formalności zalegalizowania listy członków przez naczelnika powiatu, organizowała Rady Powiatowe Opiekuńcze.

3. Rady Powiatowe Opiekuńcze (RPO) winny dokładnie badać potrzeby gmin i miast swego okręgu oraz po porozumieniu się z naczelnikiem danego powiatu organizować tam, w razie potrzeby, Rady Miejskowe Opiekuńcze, zapraszając do tych Rad czynniejszych obywateli danej gminy lub miasteczka.

4. Dla wytworzenia ściślejszego kontaktu osobistego pomiędzy Radami Powiatowymi i Miejskowymi, do każdej Rady Miejskowej wchodzi jeden z członków Rady Powiatowej (członek – delegat), reprezentujący na zebraniach powiatowych interesy swojej Rady Miejskowej i czuwający stale nad jej działalnością.

5. Członkowie Rady Powiatowej Opiekuńczej mogą z urzędu brać udział we wszystkich posiedzeniach Rady Powiatowej Opiekuńczej z prawem decydującego głosu.

6. Zebranie Rady Powiatowej Opiekuńczej decyduje o wszystkich sprawach danego powiatu, wchodzących w myśl ustawy w jej kompetencję. Wykonanie uchwał Rady Powiatowej Opiekuńczej uskutecznia Zarząd, który też prowadzi kancelarię, buchalterię, kasę i zdaje sprawozdanie Radzie Głównej Opiekuńczej.

7. Kasowość, buchalteria, korespondencja, archiwum itd., powinny być tak prowadzone, aby na żądanie delegatów Rady Głównej Opiekuńczej, członków Rady Powiatowej lub Kontroli, mogły być w każdej chwili przedstawione dokumenty usprawiedliwiające każde dane zarządzenie Rady lub jej Zarządu.

8. Każdy wydatek winien być usprawiedliwiony uchwałą zebrania Rady Powiatowej Opiekuńczej lub jej Zarządu w granicach otrzymanego upoważnienia. Wypłata sum uskutecznia się na mocy asygnacji wystawionej przez Zarząd lub członków do tego upoważnionych.

9. Sprawozdania miesięczne powinny być składane Radzie Głównej Opiekuńczej nie później, jak w pięć tygodni po zamknięciu sprawozdawczego miesiąca i zestawione ściśle podług szematów opracowanych przez Radę Główną Opiekuńczą.

10. Jako aneksy do sprawozdań powinny być dołączone wyciągi miesięczne, według szematów opracowanych przez Radę Główną Opiekuńczą z działalności każdej poszczególnej instytucji, stojącej w związku z Radą Powiatową Opiekuńczą.

11. W celu zaspokojenia potrzeb ludności swego powiatu – Rady Powiatowe Opiekuńcze rozdzielają fundusze pomiędzy Rady Miejskowe. Aby uzyskać fundusze, Rady Powiatowe Opiekuńcze przedstawiają w miarę nadchodzącej potrzeby Radzie Głównej Opiekuńczej motywowane preliminarze, do rozpatrzenia i zadecydowania.

12. Rady Powiatowe Opiekuńcze mają obowiązek dokonywania rewizji i kontroli Rad Miejskowych Opiekuńczych swego powiatu, do czego powołują specjalną komisję.

13. Rady Powiatowe Opiekuńcze w celu podziału pracy wyłaniają ze swego grona Sekcje, w skład któ-

rych mogą wchodzić także osoby, oddzielnie do tego skooptowane. Lista skooptowanych członków Sekcji musi być podana do wiadomości Rady Głównej.

14. Dla opracowania spraw nie wymagających utworzenia stałych Sekcji, Rady Powiatowe Opiekuńcze mogą tworzyć Komisje czasowe na tych samych zasadach, co i Sekcje.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 4, k. 119-119v; sygn. 6, k. 45-46.

Aneks 4. Regulamin Rad Miejskowych Opiekuńczych ze stycznia 1916 r. (fragmenty)

§ 1. We wszystkich gminach i miasteczkach, a nawet osadach, w których będzie to wskazane przez warunki miejscowe, Rady Powiatowe Opiekuńcze po porozumieniu się z naczelnikiem danego powiatu tworzą Rady Miejskowe Opiekuńcze, składające się przynajmniej z 3-5 członków.

§ 2. Organizacyjne posiedzenie Rady Miejskowej Opiekuńczej zwołuje członek – delegat Rady Powiatowej Opiekuńczej. Na posiedzeniu tym wybierany jest prezes Rady Miejskowej Opiekuńczej i jego zastępca, który normalnie pełni czynności kasjera.

§ 3. Delegat obowiązany jest wglądać w czynności Rady Miejskowej Opiekuńczej, którą reprezentuje i powinien być stale dokładnie informowany przez Radę Miejskową Opiekuńczą o potrzebach ludności.

§ 4. Uchwały Rady Miejskowej Opiekuńczej są ważne, o ile zapadną większością głosów, przy udziale prezesa lub jego zastępcy i dwóch członków. Uchwały te w formie krótkiej powinny być protokołowane. Posiedzenia powinny się odbywać w miarę potrzeby, a w każdym razie przynajmniej dwa razy tygodniowo.

§ 5. Zgłoszenia do Rady Powiatowej Opiekuńczej o fundusze powinny być poparte motywowanymi preliminarzami; tylko takie zgłoszenia będą rozpatrywane i decydowane.

§ 6. Sprawozdania winny być składane Radzie Powiatowej Opiekuńczej za miesiąc kalendarzowy, nie później jak 15 następnego miesiąca. O ile sprawozdanie w przepisany terminie nie będzie złożone, dalsze wpłaty nawet przyznanych rat będą wstrzymane.

§ 12. Rady Miejskowe Opiekuńcze są organami wykonawczymi tj. bezpośrednio organizują pomoc obywatelską w granicach preliminarzy, zatwierdzonych przez Radę Powiatową Opiekuńczą.

§ 15. Większe gminy lub miasta powinny być podzielone na okolice lub dzielnice, z których każda otrzyma opiekuna zaproszonego przez Radę Miejskową Opiekuńczą. Opiekunem może być także członek Rady Miejskowej Opiekuńczej, o ile mieszka on w obrębie wyznaczonej dla niego okolicy lub dzielnicy.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 4, k. 120; sygn. 322, k. 264.

Aneks 5. Regulamin biur RGO ze stycznia 1916 r.

I. Podział i zarząd biur

1. Biura Rady Głównej Opiekuńczej składają się z biura Zarządu przy Wydziale Ogólnym oraz biur poszczególnych Wydziałów i Sekcji.

2. Biuro Zarządu przy Wydziale Ogólnym oraz biura pozostałych Wydziałów i Sekcji dzielą swe czynności zależnie od zakresu pracy o potrzeb, organizując pracę stosownie do instrukcji, zatwierdzonych przez Zarząd.

3. Biurem Zarządu przy Wydziale Ogólnym kieruje Szef biura, zaś biurami poszczególnych Wydziałów i Sekcji – referenci Wydziałów i Sekcji.

II. Personel biur

4. Przyjmowanie i uwalnianie personelu dokonywane jest wyłącznie przez Zarząd RGO na przedstawienie przewodniczących poszczególnych Wydziałów.
5. Każdy pracownik RGO z chwilą jego zatwierdzenia przez Zarząd, poddaje się przepisom niniejszego regulaminu i zobowiązuje się stosować ściśle do wszystkich zatwierdzonych przez Zarząd RGO instrukcji.
6. Wysokość wynagrodzenia pracowników określa Zarząd RGO.
7. W razie zwolnienia pracownika RGO przez Zarząd nie z winy pracownika, obowiązuje jedynie warunek jednomiesięcznego wypowiedzenia. Tenże warunek obowiązuje i pracownika w razie opuszczenia przezeń stanowiska w biurze RGO na własne żądanie.
8. Pracownicy biur RGO mogą być, w razie potrzeby, delegowani do pracy poza obrębem biur RGO w Warszawie i poza Warszawą. W razie wyjazdu w sprawach RGO otrzymują zwrot kosztów podróży i postojów podług rachunku, zaakceptowanego przez Zarząd Rady Głównej Opiekuńczej.

III. Czynności biurowe

9. Czynności biurowe w RGO trwają od godziny ósmej trzydzieści rano od godziny pierwszej po południu i od trzeciej trzydzieści do godziny szóstej wieczorem.
10. Niezależnie od powyższych godzin biurowych, pracownicy biur mogą być używani do pracy nadetatowej w godzinach wieczornych.
11. W niedziele i święta mogą być ustanowione kolejne dyżury pracowników bez osobnego wynagrodzenia.

IV. Gospodarstwo biur

12. Zamówienia i zakup druków, materiałów piśmiennych oraz wszelkich utensyliów biurowych dla wszystkich biur dokonywane być mogą jedynie przez biuro Zarządu przy Wydziale Ogólnym.
13. Wydawanie potrzebnych materiałów z biura ogólnego uskuteczniane być może na zasadzie odpowiednich zapotrzebowań wydziałów.
14. Przyjmowanie służby, jak woźnych i chłopców do wszystkich biur RGO dokonywane być winno jedynie przez biuro Zarządu przy Wydziale Ogólnym.
15. Ogólny nadzór nad służbą, lokalem, opalem, oświetleniem, telefonami itp. należy do Szefa biura Zarządu.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 4, k. 112, 112v.

Aneks 6. Regulamin Rady Głównej Opiekuńczej [z 1916 r.]³⁶ (fragmenty)

I. Zasady ogólne

1. Rada Główna Opiekuńcza składa się z 5-ciu członków Zarządu i 15-tu członków Komisji Nadzorczej, zatwierdzonych przez Zarząd Cywilny przy General-Gubernatorze Warszawskim spośród przedstawicieli instytucji społecznych i zawodowych, wybranych przez kooptację. Komisja Nadzorcza łącznie z Zarządem tworzy na wspólnych posiedzeniach Ogólne Zebranie RGO.
2. Powiększenie liczby członków RGO może być dokonane na zasadzie uchwały Ogólnego Zebrania RGO, przy czym kandydat na członka winien otrzymać przy balotowaniu przynajmniej 2/3 ogólnej liczby głosów członków RGO. Wybór nowego członka podlega zatwierdzeniu przez Naczelnika Zarządu przy General-Gubernatorze Warszawskim.
3. Członkowie RGO biorą czynny udział w pracach instytucji i za spełnianie swych obowiązków wynagrodzenia nie otrzymują.

II. Ogólne Zebranie RGO

4. Ogólne Zebranie RGO jest instancją łączącą naczelną i kierowniczą instytucję. Nadaje ono kierunek

---

³⁶ Zob. przypis 20.

Marek Przeniosło

ogólny i decyduje wszelkie sprawy o charakterze zasadniczym. W szczególności zaś Ogólne Zebranie RGO:

- a) udziela Zarządowi dyrektyw, dotyczących działalności instytucji,
- b) rozpatruje i zatwierdza ogólny budżet wydatków RGO,
- c) zatwierdza wszelkie regulaminy, w RGO obowiązujące.

5. Ogólne Zebranie RGO wybiera spośród swych członków Prezesa i Wiceprezesa oraz Sekretarza.

7. Ogólne Zebranie RGO odbywa swe posiedzenia przynajmniej raz jeden tygodniowo i zwoływane jest przez Prezesa. W razie potrzeby zwoływane są podług uznania Prezesa lub na żądanie Zarządu, albo przynajmniej siedmiu członków Rady posiedzenia nadzwyczajne.

III. Zarząd

9. Organem wykonawczym RGO jest Zarząd, złożony z Prezesa, którym jest Wiceprezes Rady, sekretarza będącego wspólnym sekretarzem Rady i Zarządu oraz z trzech członków, należących jednocześnie do Ogólnego Zebrania RGO (§ 1).

11. Zarząd RGO odbywa swe posiedzenia codziennie pod przewodnictwem Prezesa. W posiedzeniach tych przyjmować mogą udział wszyscy członkowie RGO, nie biorąc jednak udziału w głosowaniu.

12. Do zakresu działalności Zarządu RGO należy:

- a) badanie potrzeb ludności według zasad ustalonych przez ogólne zebranie RGO,
- b) organizacja i kontrola Rad Prowincjonalnych,
- c) zarządzanie funduszami RGO w granicach budżetu przez Ogólne Zebranie Rady zatwierdzonego,
- d) zarządzanie i zwierzchni nadzór nad wszelkimi instytucjami organizowanymi bezpośrednio przez RGO,
- k) przyjmowanie i zwalnianie personelu biurowego.

13. Dla wykonania zadań, w § poprzednim wymienionych, Zarząd tworzy za zgodą Ogólnego Zebrania sekretariat oraz Wydziały i Sekcje, Komisje i Podkomisje w zależności od kategorii i zakresu spraw i organizuje odpowiednie Biura.

IV. Sekretariat

14. Do zakresu czynności Sekretariatu należy prowadzenie protokołów Ogólnego Zebrania i Zarządu, kontrola wykonywanych uchwał, stosunki z przedstawicielami władz oraz utrzymywanie kontaktu z prasą.

V. Wydziały i Sekcje

16. Wydziały i Sekcje RGO składają się z Rad Wydziałowych i Sekcyjnych (w razie potrzeby) oraz z odpowiednich Biur.

17. Rady Wydziałowe i Sekcyjne składają się z 3-8 członków, powołanych przez Zarząd RGO i przez Ogólne Zebranie RGO zatwierdzonych.

18. Na czele poszczególnych Rad Wydziałowych stoją przewodniczący Wydziałów, wybierani przez Zarząd i zatwierdzani przez Ogólne Zebranie wyłącznie spośród członków RGO; przewodniczącymi Sekcji mogą być osoby postronne, powoływane przez Zarząd i przez Ogólne Zebranie zatwierdzane.

21. Organizacja Biur w poszczególnych Wydziałach i Sekcjach należy do przewodniczących Wydziałów. Personel biur na wniosek tychże Przewodniczących zatwierdza Zarząd RGO.

22. Praca biurowa w Wydziałach i Sekcjach podlega ogólnemu regulaminowi Biur RGO zatwierdzonego przez Zarząd i Ogólne Zebranie RGO.

VI. Komisje i Podkomisje

23. Dla załatwienia poszczególnych kategorii spraw lub też zleceń specjalnych, tworzone być mogą osobne Komisje, a w ich łonie i Podkomisje. Komisje te i Podkomisje nie mogą być atoli organizacjami samoistnymi lecz uzależnione być muszą od właściwych Wydziałów lub bezpośrednio od Zarządu i stosować się winny do obowiązujących regulaminów.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 4, k. 74-75v; sygn. 6, k. 107-110.

Aneks 7. Regulamin dla urzędników biur Rady Głównej Opiekuńczej (fragmenty)³⁷

I. Personel

1. Przyjmowanie i uwalnianie urzędników biura jest dokonywana wyłącznie przez Prezydium RGO. Kierowników Wydziałów mianuje Prezydium bezpośrednio, innych zaś urzędników mianuje Prezydium na przedstawienie Kierowników Wydziałów.
2. Każdy pracownik RGO poddaje się bez zastrzeżeń przepisom niniejszego regulaminu i zobowiązuje się stosować ściśle do wszystkich instrukcji zatwierdzonych przez Prezydium RGO.
3. Każdy pracownik o przyjęciu powiadomiony będzie listem podpisanym przez Prezydium RGO. W liście tym winno być wymienione: do jakiej czynności pracownik jest zaangażowany, rozmiar przyznanego wynagrodzenia i data, w której winien rozpocząć pracę. Umowa między pracownikiem i RGO nabiera cech prawnych z chwilą otrzymania przez pracownika powyższego zawiadomienia.
5. Wszyscy etatowi pracownicy biur RGO są obowiązani być uczestnikami Kasy Przejrzystości Pracowników RGO.
6. W razie zwolnienia pracownika przez Prezydium RGO nie z winy pracownika, obowiązuje warunek jednomiesięcznego wypowiedzenia. Tenże warunek obowiązuje i pracownika w razie opuszczenia przezeń stanowiska w RGO na własne życzenie. W stosunku do służby niższej (woźnych i gońców) obowiązuje wzajemnie warunek dwutygodniowego wypowiedzenia.
9. Pracownicy biur RGO mogą być w razie potrzeby delegowani do pracy poza obrębem biura w Warszawie i poza Warszawą. W razie wyjazdu w sprawach RGO otrzymują zwrot kosztów podróży i postojów według rachunku, zaakceptowanego przez Prezydium RGO.
10. Pracownik biura, któryby nie mógł przyjść do zajęcia, winien o tym bezzwłocznie powiadomić Kierownika Wydziału z podaniem motywu swojej nieobecności – choćby jednodniowej. Pracownik RGO winien jednemu ze swoich zaufanych kolegów przesłać klucze od dokumentów i materiałów, jakie są w jego posiadaniu, by nie hamować normalnego biegu prac organizacji.
16. Wszyscy pracownicy RGO powinni obchodzić się z publicznością oraz ze współpracownikami od nich zależnymi grzecznie, życzliwie i wyrozumiale, by nie narazić powagi Instytucji Społecznej, w której pracują.

Źródło: AAN, RGO, sygn. 4, k. 118-119.

---

³⁷ Brak informacji kiedy dokument został przyjęty. Znajdujemy w nim pewne elementy wspólne z Regulaminem biur RGO ze stycznia 1916 r. (zobacz aneks nr 5), jednak z pewnością pochodzi on z okresu późniejszego.

Summary

Marek Przeniosło

Central Welfare Council in the years 1915-1918 - the authorities, internal structure, and the forms of activity

The Central Welfare Council (Rada Główna Opiekuńcza) was one of the three large organizations of social self-help, which were operating within the territory of the Kingdom of Poland during the I World War. The main objectives of the organization was a comprehensive support of people who found themselves in a difficult financial situation. An outbreak of war significantly contributed to the increase of a number of such people. The aid structures were created to a large extent by the community itself. The first of such organizations, that is Central Citizen's Committee in Warsaw (Centralny Komitet Obywatelski CKO) was created in September, 1914. Established on a large scale, subject to CKO, local committees were divided into the communal and municipal committees, above them were poviats committees, and governorate committees. The Central Welfare Council existed until 1921, although its liquidation process lasted as long as until 1 February 1922.